

KÜTÜPHANECİLİK TARİHİMİZE AİT BELGELER — I

Atilla ÇETİN

Kütüphanecilik tarihimizle ilgili ihmal edilmeyecek önemli bir kaynak arşivlerdir. Gerçekten, arşivlerimiz, kütüphanecilik tarihimizin çeşitli yönlerini ve konularını aydınlatacak pek zengin malzemeye sahiptirler. Bu konuda, Türkiye'nin en büyük ve önemli arşivi sıfatına lâyık bulunan İstanbul'daki Başbakanlık Arşivi'nde pek değerli belgeler ve kayıtlar mevcuttur.⁽¹⁾ Nitekim, arşiv kaynaklarından yararlanarak, kütüphaneciliğimizin değişik yönlerini ortaya koyan kıymetli araştırma ve eserlere raslıyoruz. Bununla beraber, arşivlerde henüz gün ışığına çıkmamış nice önemli belge serileri mevcuttur. Bunların ortaya konmasında büyük yararlar vardır.

Biz bu amaçla, Başbakanlık Arşivi'nin değişik tasniflerinde ve halen devam eden tasnifte raslıyabildiğimiz ve önemli addettiğimiz belgeleri toplamaya çalıştık. Bu arşiv malzemesini bir düzen içinde yayınlamayı düşündük. İlk olarak, Başbakanlık Arşivi'nin önemli bir bölümü olan Yıldız Arşivi'nde rasladığımız bazı belgeleri ele aldık.

Belgeleri sunarken şu yolu takib ettik; belgenin Osmanlıca metnini tam metin halinde lâtın harflerine çevirdik. Böylece orjinal dili ve metni aynen muhafaza ettik. Belgenin sadeleştirilmesi veya incelenmesi yoluna gitmedik. Belgenin ait olduğu tasnif ve kot numaralarını verdik. Şüphesiz bu husus, Osmanlıca'ya aşina olmayanları veya kameri tarihinin karşısına milâdi karşılığını koyduk. Sunacağımız belgeler, şimdiye kadar hiçbir yerde yayınlanmamış ve ilk olarak yayınlanan bir özelliğe sahiptirler. Transkripsiyon hususunda, orta bir yol tutmayı uygun bulduk. Ayrıca, oldukça eskimiş ve anlaşılması güç olan bazı kelime, terkip ve terimlerin metnin altında anlamlarını verdik. Şüphesiz bu husus, Osmanlıca'ya aşina olmayanların belgeleri anlamaları için bir kolaylık sağlayacaktır.

İşin zorluğunu müdrük olarak, sözü belgelere bırakırken, ilk kez yayınladığımız bu arşiv malzemeleri, kütüphanecilik tarihimizin çeşitli yönlerine bir ışık tutabilirse bunun verdiği haz, yorgunluğumuzun unutturduğu ve bizi daha fazla çalışmaya yönelttiği bir unsur olacaktır.

(1) Başbakanlık Arşivi hakkında yeni bir makale için bkz. Atilla Çetin, Başbakanlık Arşivi'nde Uygulanan Tasnif Sistemi ve Kullanılan Kotlar, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 31, 1977, Basım: İstanbul, 1978, s. 235-268.

Belge - 1

Bayezit Umûmî Kütüphanesinin genişletilmesi, Osmanlı ülkesinde yayınlanan bütün kitab, gazete, risale vb. den ikişer nüshasının bu kütüphaneye gönderilmesi ve diğer bazı hususlara dair Şurâ-yi Devlet azâsından Yusuf Hâc tarafından II. Abdülhamid'e sunulan lâyiha.

‘Atebe-i seniyye-i cenâb-ı veliyyü'n-ni ‘amiye

Sâye-i maârif vâye-i hazret-i tâcdâr-ı azamilerinde pâ-yi taht-ı saltanat-ı seniyyede on sene evvel bir kütüphâne-i ‘umûmî te’sis ve küşâd olunmuş ise de olvaktiden şimdiye kadar hâl-i vâhid üzere kalmış ve orada bulunan kitablar ekseri ‘arabiyyü'l-‘ibâre ve bâhis oldukları fünûndan bazısının eski ve kadim efkâr ve kavâide tatbîkan inşâ ve te’lif olunmuş ve bu müddet zarfında kütüphâne-i mezkûrede mevcûd kitabların ‘adedine pek az ilâve ve zamm olunmadığı cihetle matlûb olan fevâid derece-i fıkânda kalmıştır. Millet-i necibe-i Osmanîyyeye bir fâide-i ‘umûmiyye hâsil etmek üzere te’sis olunan kütübhâne-i mezbûrdan fevâ'id-i matlûbe husûle gelmek için yalnız eski kitablar mütâla‘asından hâsil olamayacağı bedihi ve işbu ‘asr-ı güzîn-i ma’rifet rehîn-i pâdişahilerinde fünûn-ı sâirenin fevka'l-‘ade terakkisi nümâyân olmasına ve fünûn-ı cedidenin efkâr-ı kadimeyi lağv etmesine nazaran kütübhâne-i mezkûri ziyâret edenler pek nâdir olduğu re’yü'l-‘ayn müşâhade edildiğinden ve el-hâletü hâzihi istifâde edebilmek için fünûn-ı cedideyi münderic kitabların orada bulundurulması lâzımeden ma’dûd bulunduğundan kütüphâne-i ‘umûmî-i mezkûrun terakkiyyâtına bâis ve Millet-i necibe-i ‘Osmanîyyeye nâcizâne bir hizmet ibrâz etmek arzu dâste i bendegânem olduğundan işbu lâyiha-i çâkerânemi hâkipâ-yi merâhim ihtivâ-yı tâcdârilerine takdimine cesâret eyledim şöyle ki;

Evvelen, gerek Der-i ‘aliyyede ve gerek Memâlik-i şâhânede ‘ale'l-‘umûm ve kangı lisânda olursa olsun kitab ve risâle ve gazete vesâir matbu‘ât-ı cedideden ba‘de’t-tab’ iki nüsha kütübhâne-i ‘umûmiyyeye ve bir nüsha Maârif Nezâret-i celâlesine ve bir nüsha Matbu‘at Müdiriyyet-i ‘aliyyesine sâhib-i imtiyâz tarafından mücelleden takdim etmesine mecbûr tutulması ve mezkûr nüshaların takdim edildiğine dâir mahallât-ı müşârûn-ileyhâdan ilm-ü haber ahz eylemesi kaide-‘umûmiyye ittihaz etmesi,

Sâniyen,

Kütübhâne-i ‘umûmiyyeye takdim olunacak gazetelerin müfredâtı hıfz ve her sene başında cem’ ve teclid ettirerek târih-i nefis-i

'umûmi makamında her an müracaatdan vakayi-i 'umûmiyyeyi istihrâc ve istifâde olunub Hükümet-i seniyyece ve ahâlice fâide-i külliyye hâsıl olacağı bedihidir.

Sâlisen, Kütübhâne-i 'umûmiyyeye sâir matbû'ât-ı cedideden iki-şer nüsha takdiminden maksad âsâr-ı celile-i 'Osmâniyyenin hıfzı ve mahv ve fıkdan vîkâyesiyle ahâlî Kütübhâne-i mezkûrede mütâlaasından istifâdesi ve gelecek zamanda Osmanlıların evlâd ve ahfâdına bir hüsn-i misâl bırakılmasıyla âbâ ve ecdâdlarının âsâr-ı celileri lede'l-mütâlaa iftihâr ederek terakkiyyâtına sebebiyyet vermesi, ve Kütübhâne-i mezkûreye takdim olunacak 'ale'd-devâm ki-tablardan servet-i maddî ve ma'nevî husûliyle dâiresi müttesi' olması ve bu vâsıta ile yakın bir zamanda fevka'l-'âde zengin ve mükemmel sûretle bir Kütübhâne-i 'umûmî olması ve erbâb-ı fûnûnun ittisâ'-ı maârifine sebebiyyet vermekle berâber ahâlice fûnûn ve 'ulûmun tervici mücib olacağı şübhe yokdur.

Râbi'ân, Mezkûr matbû'ât-ı cedideden Maârif nezâret-i celilesiyle Matbû'ât müdiriyyet-i 'aliyyesine birer nüsha takdiminden maksad budur ki, kitâb veya gazete neşrinden sonra bir zâtın hukukuna zarar ve ziyân irâs etmesinden dolayı bir da'vâ zuhûr etmiş olduğu takdirde mezkûr makamât-ı resmiyye-i müşârûn-ileyhâda musaddakan nüshaları mahfûz ve sahte ve taklidden masûn olan ol kitâb veya gazetenin nüshası mücibince hüküm fasıl hâsıl olacağından gerek Hükümet-i seniyyece ve gerek ahâlice fâidedan hâlî olmiyacağı derkârdır. Ol-bâbda ve her hâlde emr-ü fermân Hazret-i veliyyül-emr efendimizindir.

Fi 25 kânûn-ı sâni sene 310 (= 6 Şubat 1895)

Şûrâ-yı Devlet âzâsından bendeleri

Yusuf Hâc⁽¹⁾

KELİMELER

El hâletü hâzihi	:	Şimdiki halde,
Pâ-yi taht	:	Başkent,
Veliyyü'n niam	:	Lütfu'ta bulunan kişi,
Atebe-i seniyye	:	Osmanlı Padişahının sarayı,
Atebe	:	Eşik,
Küşâd	:	Açma, açılma,
Kütübhâne-i umûmî	:	Genel kitaplık,

(1) Başbakanlık Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı, No. 1103, Maarif, 6 Şaban 1312.

Hâl-i vâhid	: Tek örnek,
Arabiyyü'l-ibâre	: Arapça yazılmış,
Bâhis	: Bahseden,
Fünûn	: Fenler, bilimler,
Kavâid	: Usuller, kaideler, kurallar,
Mezkûr, mezkûre, mezbûr	: Zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış,
Matlub	: İstenilen, aranan şey,
Fevâid	: Faydalar, kazançlar,
Derece-i fıkdan	: Yokluk, bulunmazlık derecesi,
Bedihî	: Açık, besbelli,
Cüzîn	: Seçilmiş, seçkin,
Re'y-el-ayn	: Kendi gözüyle görerek,
Terakkî	: Yükselme, ilerleme,
Nümâyân	: Görünen, meydana,
Fünûn-ı cedide	: Yeni fenler,
Efkâr-ı kadime	: Eski fikirler, düşünceler,
Ma'dud	: Sayılı, sayılmış,
Dâste	: Sahip ve malik olmuş,
Hâk-i pâyi	: Ayak tozu, toprağı,
Merahîm	: Acımlar, merhametler,
Der-i aliyye	: İstanbul,
Memâlik-i şâhâne	: Osmanlı ülkeleri,
Bade't-tab'	: Basıldıktan sonra,
Mücelleden	: Ciltlenmiş olarak,
Müşârünileyhâ	: Adı geçenler,
Ahz	: Alma,
Kaide-i umumiyye	: Genel kural,
Cem'	: Toplama,
Vakayi'	: Olaylar,
İstihrâc	: Çıkarma, sonuç çıkarma,
Fâide-i külliyye	: Çok faydalar,
Vikaye	: Kayırma, koruma,

Âsâr-ı celile	: Büyük eserler,
Şürâ-yı Devlet	: Bugünkü Danıştay'a benzer bir kurum,
Matbû'ât	: Basılmış şeyler, gazeteler, kitaplar,
Matbû'ât müdiriyyeti	: Basın yayın umum müdürlüğü,
Masûn	: Korunmuş, korunan,
Âbâ	: Babalar,
Lede'l-mutâlaa	: Okuduktan sonra okunuca,
Ale'd-devâm	: Daimî sûrette, sürekli olarak,
Müttesi'	: Genişleyen,
Erbâb-ı fûnûn	: Fen sahipleri,
İttisâ'	: Genişleme, bollaşma,
Tervic	: Kıymet ve itibarını arttırma, bilme,
Îrâs	: Verme, sebep olma,
Musaddakan	: Tasdik olunmuş, onanmış,
Mahfûz	: Saklanmış, korunmuş,
Hâli	: Boş,
Derkâr	: Bilinen, malûm,
Evvelen	: Birinci olarak,
Sâniyen	: İkinci olarak,
Sâlisen	: Üçüncü olarak,
Râbi'ân	: Dördüncü olarak,
Fî	: De, den, tarihlerin önünde kullanılır.
Emr-ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr	: Emir ve ferman, emir sahibi olan kimsenindir.

Belge - 2

Bâb-ı âli bahçesi içinde (Şimdiki İstanbul valiliği) Bâb-ı âli memurları için, Sadr-ı âzam Ahmet Cevat Paşanın sadaretinde inşa olunan kütüphanenin açılışı hakkındadır. Adı geçen kütüphane binası halen Başbakanlık Arşivi'nin 5 numaralı deposu olarak kullanılmaktadır.

«Nezâret-i Zaptiye

Bâb-ı 'âli bağçesi derûnunda müceddeden inşa olunan Kütübhânenin bugün saat onbuçuk râddelerinde Zât-ı sâmi-i sadr-ı 'azamî ile Dâhiliye ve Hâriciye Nazırları Paşalar ve Sadâret-i 'uzmâ Müsteşârı Paşa ve Sadâret Mektubçusu ve Dâhiliye Müsteşârı Beğefendiler hazerâtı ile Sadâret ve dâhiliye me'mûrlarından bazıları hâzır oldukları hâlde kurbanlar kesilerek resm-i küşâdı icrâ ve ed'îye-i mefrûza-i Cenâb-ı Pâdişâhi tizkâr ve edâ edilerek teyemmünen derûnuna bir kaç kitâb vaz' olunduğu ma'rûzdur. Ol-bâbda emr-ü fermân Hazret-i men-lehül-emrindir.

Fi 30 kânûn-ı sâni sene 310 (= 11 Şubat 1895)

Zaptiye Nâzırı

Nâzım»⁽¹⁾

KELİMELER

Derûn	:	iç, dahil
Müceddeden	:	Yeni olarak,
Uzmâ	:	Çok ,pek büyük,
Sadâret-i uzmâ	:	Yüce sadriâzamlik makamı,
Ed'îye-i mefrûza	:	Farz kılınmış, boyun borcu olmuş dualar, niyazlar,
Resm-i küşâd	:	Açılış töreni,
Tizkâr, tezkâr	:	Hatırlama, anma,
Teyemmünen	:	Uğur sayarak,
Vaz'	:	Koyma, konulma,
Ma'rûz	:	Arzulunmuş, sunulmuş,
Emr-ü fermân hazret-i men lehül'emrindir	:	Emir ve ferman, emir sahibi olan kimsenin yani padişahındır.

(1) Başbakanlık Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı, No. 1104, Maarif, 15 Şaban 1312.